

Archeologische
Kroniek

Zuid-Holland

40^e jaargang | 2008

Bij het vrijleggen van het ongeveer 80 m brede duin werden op de zuidflank aardewerk en vuursteen aangetroffen; grondsporen ontbreken vooralsnog. Organische resten uit dezelfde laag zijn spaarzaam. De botanische monstera hebben zaden van de vlierbes opgeleverd, maar deze zijn overkoold en lijken daarmee geen relatie te hebben met het overige vondstmateriaal. Daarnaast zijn een paar (verbrande) botfragementen gevonden. Het vuursteen bestaat zowel uit lokaal verzamelde stukken als bijfragmenten van geïmporteerd materiaal. Als gevolg van een hoge grondwaterstand en het ontbreken van bronbemaling kon het onderzoek niet tot onderaan de flank van het duin worden uitgevoerd. Daarom wordt het duin in mei 2009 verder onderzocht.

Het aardewerk is neolithisch en van een aantal scherven konden al snel parallelle gevonden worden op Schipluiden en Ypenburg. Datzijn vooral de met verticale groeven versierde scherven. Daarnaast zijn randscherven gevonden met een korte, diepe verticale groef, zoals ook zijn gevonden op Swifterbant-vindplaatsen bij Schokland en op Brandwijk, waarvoor de tegenhangers verder weg liggen. Deze kenmerkende scherven worden toegeschreven aan de middenfase van de Swifterbantcultuur (4600 – 3900 v.Chr.) en worden daarom vroeger gedateerd dan het Hazendorp-aardewerk van Ypenburg en Schipluiden (3900 – 3400 v.Chr.). Hoewel Louwe Kooijmans (mondelinge mededeling) van mening is dat de begindateringen van de vindplaatsen in de Haagse regio uiteindelijk wel zullen overlappen, is een vroegere start van de Westvlietweg niet uitgesloten.

Afdeling archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, Everhard Buitenhuis en Andelko Pavlović

Dordrecht | Bercke poort

Botten bij de Bercke poort.

Niemand had verwacht dat op 16 januari 2008 bij het graven van een paar proefputjes op het schoolplein van de Statenschool, vlak naast het gebouw de Bercke poort, botten van mensen zouden worden gevonden. De eerste 40 cm grond die werd afgegraven bestond uit bouwzand, waaronder een stuk landbouwzeil lag. In 1997 is het terrein namelijk herbestraat en waarschijnlijk is dit zeil hier toen geplaatst. Direct onder het zeil lag een puinlaag, waaruit al snel botten tevoorschijn kwamen. Na deze vondst werd besloten om fysisch antropoloog P. Sammen de botten te laten bekijken. Op het bot waren sporen aanwezig die leken op bloedvaten, het aanwezige kraakbeen in het bot was nog wat roze en aan nieuwe breukvlakken in het bot was te zien dat het amper was uitgedroogd.

Ook de kleur van het bot wees erop dat het vrij recent in de bodem terecht was gekomen. Een markant

detail was dat bijna alle pijpbeenderen waren verzaagd!

De botten waren niet oorspronkelijk ergens anders begraven (bijvoorbeeld in een graf net naast de muur van de Augustijnenkerk, die aan de andere kant aan het schoolplein grenst) aangezien een aantal botten nog in anatomisch verband bij elkaar lag. Dit kan alleen maar als de lichaamsdelen compleet met vlees en pezen in de grond zijn gelegd. In overleg met de politie werd besloten het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) in te schakelen om de botten verder te onderzoeken.

Al gauw bleek dat het om onderlichamen van meerdere individuen ging die op verschiedene plaatsen waren doorgezaagd. Bovendien ging het om voornamelijk misvormde botten. De werkhypothese van het NFI was dat het om afval van een 'anatomische les' leek te gaan, maar de ouderdom was onduidelijk.

In de tussentijd is nog eens goed gekeken naar de geschiedenis van het gebouw De Bercke poort, dat deel uitmaakt van het huidige Hofkwartier in de Dordtse binnenstad. Het gebouw dateert uit circa 1500, maar is meermalen uitgebreid en verbouwd. De Bercke poort heeft verschillende functies gehad. De stad Dordrecht kocht het pand in 1783 waarna het achterenvolgens heeft gedienst als woonhuis, herberg voor belangrijke personen, gewone herberg, schuttershokken... 'locatie waar aankomende artsen op lijken oefenden.'

De conclusie van het NFI luidt dat de botresten langer dan honderd jaar geleden zijn begraven. Ook is duidelijk dat ze afkomstig zijn van zes individuen: twee personen van 15 jaar of ouder, een man van vermoedelijk 40-48 jaar, een man van waarschijnlijk 48-55 jaar, een vrouw van 23-40 jaar en een kindje dat zijn/haar

eerste verjaardag niet heeft gehaald. De politie heeft op grond van het NFI-rapport besloten dat het hier niet gaat om een misdrijf en heeft het onderzoek afgesloten.

Dat de botten afkomstig zijn van een 'anatomische les' lijkt dus vrijwel zeker. Dat de artsen destijds hun 'afval' net buiten de deur van hun onderzoeksruimte hebben laten begraven, is ongebruikelijk. We tasten voorlopig nog in het duister over de reden daarvoor. Gemeente Dordrecht, Bureau Monumentenzorg en Archeologie, Marc Dorst, Tom Hos & Deborah Paalman

Dordrecht | Business Resort Amstelwijk

In de winter van 2007/2008 is een bureau- en inventarisend veldonderzoek uitgevoerd in verband met de voorgenomen ontwikkeling van het Business Resort Amstelwijk in de gemeente Dordrecht.

De ondergrond van het plangebied bestaat uit het middeleeuwse 'klei-op-veenlandschap' dat in de na-sleep van de Sint-Elisabethsvloeden van 1421/1424 verdwenen is. In algemene zin geldt dat, indien het middeleeuwse klei-op-veenlandschap nog aanwezig is, er een grote kans is dat het plangebied archeologische waarden uit de Middeleeuwen bevat. Het blijkt dat het plangebied vanaf de 11de of 12de eeuw tot in de 15de eeuw deel uitmaakte van een middeleeuws veenontginningslandschap van de Grote Waard.

Verdronken dorpen werden op basis van het bureauonderzoek niet zozeer verwacht. Wel kunnen in het plangebied tal van andere archeologische resten verwacht worden die samenhangen met het verdronken middeleeuwse cultuurlandschap, zoals afwaterings-sloten, (delen van) veenkades en secundaire veenmeerdertjes, losse huisplaatsen (boerderijen). In het noordoostelijke deel van het plangebied kunnen res-

ten van de buitenplaats Groenhove aanwezig zijn. Funderingsresten of uitbraaksleuven van de (bij)gebouwen e.d. bevinden zich zeer waarschijnlijk meer oostelijk, buiten het plangebied.

Tijdens het veldonderzoek zijn 230 mechanische boringen gezet. De bodemopbouw van het plangebied is tamelijk uniform. Het hele plangebied bestaat uit een overdekt (klei-op-)veenlandschap. De top van dit middeleeuwse klei-op-veenlandschap is aangetroffen vanaf 2,0 m onder het maaield. Tijdens het veldonderzoek zijn in verschillende boringen (mogelijke) archeologische indicatoren gevonden. Het gaat om houtskool, enkele fragmentjes (middeleeuws) aardewerk, puinbrokjes, onverbrande stukjes hazelhout, natuursteen en kleibrokjes.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Geuch de Boer & Jeroen van Eijk

Dordrecht | Louisapolder

In verband met de voorgenomen natuurontwikkeling in de Louisapolder in de gemeente Dordrecht is in de winter en het voorjaar van 2008 een bureau- en inventarisend veldonderzoek uitgevoerd.

Het plangebied bevindt zich op een in archeologisch oogpunt interessant deel van Dordrecht. Het ligt ten zuiden van het Oude Maasje, een van de bepalende rivieren van het middeleeuwse landschap van voor de Sint-Elisabethsvloed van 1421. Uit eerder onderzoek was bekend dat waarschijnlijk resten van een nederzetting uit de Late Middeleeuwen in het gebied aanwezig zijn.

In eerste instantie is getracht grip te krijgen op de diepte waarop het middeleeuwse landschap zich bevindt. In de delen van het plangebied waar natuurontwikkeling voorzien is, zal de verstoring niet dieper reiken dan de gemiddeld laagste grondwaterstand.

(1,5 - 2,0 m onder het maaield). Het onderzoek is daarom gefaseerd opgezet. In eerste instantie is een pilotonderzoek met grondradarmetingen gedaan, waarbij getracht is de dieptelijging van het middeleeuwse landschap in kaart te brengen.

In tegenstelling tot wat verwacht werd, hebben de grondradargegevens geen eenduidig beeld van de laagovergang tussen het Merwedekleid en het daaronderliggende pre-1421 klei-op-veenlandschap opgeleverd. Een mogelijke oorzaak hiervoor is dat het gehele bodemprofiel min of meer met water verzadigd was als gevolg van de regenval en hoge grondwaterstand op het moment van meten.

Op basis van de resultaten van het pilot-project is besloten een verkennend booronderzoek uit te voeren. Dit onderzoek heeft een relatief goed inzicht verschaft in de dieptelijging en aard van het pre-1421 landschap in het gebied. Met deze verkennende boringen zijn de oeverzone van het Oude Maasje en een oudere (?) stroomgordel in het zuidoostelijke deel van het plangebied in kaart gebracht.

Verspreid langs de oever van het Oude Maasje zijn een aantal antropogene ophogingen aangetroffen. Het gaat daarbij zeer waarschijnlijk om huisterpen. In totaal zijn binnnen de grenzen van het plangebied aanwijzingen voor ten minste 7 huisterpen aangetroffen. Het betreft zeer waarschijnlijk de voormalige nederzetting Twintighoeven.

Eén van deze terpen is door middel van aanvullende boringen onderzocht. De afmeting van de terp is zeer klein: waarschijnlijk niet groter dan circa 8 x 15 m. De maximale dikte van het ophogingspakket waaruit de terp bestaat, bedraagt 80 cm. Twee objecten bevinden zich binnnen 2 m onder het maaield. Verder zijn in 3 boringen zand-, klei- en/of veenbro-

ken aangetroffen in een restant van de oorspronkelijke komklei die het veen afgedekt heeft. Dit kan een aanwijzing zijn voor agrarische activiteiten rondom de huisplaatsen. De archeologische resten bevinden zich in alle boringen in de top van het veen of in de afzettingen van het Oude Maasje.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, Bram Jansen, Yannick Raczymski Henk & Geuch de Boer

Dordrecht | Smitsweg

In verband met voorgenomen woningbouw, waterpartijen en natuurontwikkeling is een bureau- en inventarisend veldonderzoek uitgevoerd.

Het plangebied is opgedeeld in drie deelgebieden: A, B en C. Door deze deelgebieden loopt een aantal stroomgordels met een verschillende datering. Het betreft hier het Oude Maasje, de Gedempte Davel en een aantal oudere stroomgordels. Tijdens het veldonderzoek zijn 358 boringen verricht in 18 raaien. Hierbij zijn drie archeologische vindplaatsen aangetroffen.

Op basis van het bureauonderzoek werden bij aanvang van het veldonderzoek in het zuiden van deelgebied C en het noorden van deelgebied A direct aan het maaiveld resten verwacht die samenhangen met de buitenplaats Groenhove en een voorganger uit de 17de eeuw. Tijdens het veldonderzoek zijn in deelgebied A geen directe aanwijzingen gevonden voor archeologische resten die hiermee samenhangen.

In deelgebied C zijn archeologische indicatoren in de vorm van baksteen, mortel en aardewerk aangetroffen. Deze zijn een aanwijzing voor de aanwezigheid van het herenhuis dat behoorde bij de buitenplaats Groenhove. Mogelijk zijn hiervan, naast de resten van de tuinaanleg, zoals vijvers en sloten, nog funderingsresten of uitbraaksleuven aanwezig.

De ouderdom van de stroomgordel in deelgebied A staat ter discussie. Vermoed wordt dat de stroomgordel ouder is dan de datering in de Romeinse Tijd/ Vroege Middeleeuwen, die Berendsen en Stouthamer eraan koppelen (Oude Maasje). De basis van de beddingafzettingen varieert sterk. De diepte hiervan is een mogelijke indicatie van de hogere ouderdom van de stroomgordel. Dat de geul wordt afgedekt door veen lijkt geen goed argument om een oudere datering te veronderstellen. Er moet namelijk rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat het vermeende mosveen bezonken plantenresten betreft (*detritusgyttja*). De scherpe overgang met het onderliggende pakket, de losse consistentie en het ontbreken van doorworteling zijn hiervoor indicaties. In een aantal boringen zijn daarnaast in dit pakket mosselkreeftjes (*ostracoda*) aangetroffen, die eveneens wijzen op verspoeling. Uitsluitsel over de datering van de stroomgordel kan verkregen worden door een C14-datering uit te laten voeren van een monster van de verlandingsafzettingen. In tegenstelling tot het onderzoek in 2004 zijn er wel aanwijzingen gevonden voor een oudere stroomgordel op grofweg dezelfde hoogte als de verondersteide stroomgordel van het Oude Maasje. Deze zijn uitsluitend aan de noordzijde aangetroffen en zijn afgedekt met komafzettingen. In de afzettingen van het Oude Maasje bevindt zich geen antropogen materiaal.

In geen van de boringen is veraard veen aangetroffen. Met uitzondering van enkele recente sloten en leidingstraten is er geen sprake van significante verstoringen. Parallel aan de stroomgordel zijn in vijf boringen echter wel aanwijzingen aangetroffen voor een dijk of kade. In deelgebied C zijn op 3,5 m onder het maaiveld (3,6

m onder N.A.P.) in de top van het veen enkele brokjes klei gevonden. Vermoedelijk is het veen, voordat het is afgedekt door het Merwedekanal, bewerkt. In de top van het veen op 1,65 m onder het maaiveld (1,4 m onder N.A.P.) zijn enkele spikkels houtskool aangetroffen. Hoewel houtskool door natuurlijke oorzaken verklaard kan worden, zou het hier ook een indicatie voor bewoning of het branden van het veen voor beakkering kunnen zijn.

RAAP Archeologisch Adviesbureau,
Jan-Willem de Kort

Dordrecht | Voorstraat - Mijnschierenherberg
De Voorstraat en de Wijnstraat zijn van origine middeleeuwse hoofdstraten die de kern van het oude Dordrecht vormen en dus konden op deze plek de resten van middeleeuwse- en postmiddeleeuwse huizen

Afbeelding uit de verzameling Middeleeuwse Verlichte Handschriften van de Koninklijke Bibliotheek en het Museum Meermanno-Westreenianum.

in de bodem worden verwacht. Ook bestond het vermoeden dat één van de panden op deze locatie tussen circa 1385 en 1613 in gebruik is geweest als graefijke herberg. Over dit specifieke pand en haar bewoners is vrij veel bekend.

Nadat graaf Willem V van Beieren in 1357 geestesziek werd, nam zijn broer Albrecht van Beieren het bestuur over en werd hij na de dood van Willem in 1389 ook officieel graaf van Holland, Henegouwen en Zeeland. In dat jaar wordt ook de oude grafelijke herberg aan de Wijnstraat, het Huis Henegouwen, aan particulieren verkocht. Maar waarschijnlijk had de nieuwe graaf al vóór die datum het pand aan de Voorstraat (eerst bekend als 'Leeuwenburg', later ook als 'Reynouts Huyse') als graeflijke herberg in gebruik genomen, aangezien de nieuwe herberg al in 1385 wordt vermeld.

Bij 'herberg' denk je al snel aan een gezellige kroeg waar je een stevige maaltijd kunt nuttigen en waar je ook kunt blijven slapen. Maar bij een graeflijke herberg lag dat iets anders: hier kon je als gewone burger niet zomaar terecht. Het huis werd bewoond door rijke burgers die tot de Dordtse stedelijke elite behoorden. Zij hadden het pand in leen van de graaf. Alleen wanneer de Hollandse graven voor (politieke) zaken in Dordrecht waren, 'logeerden' ze in dit huis. Daarom stond het gedurende deze tijd bekend als Mijns-herenherberg, ofwel; de herberg van mijn heer, de Hollandse graaf. In 1603 werd het leenverband opgeheven, waardoor het huis in particulier bezit kwam. Gedurende de 17de en 18de eeuw heeft het pand diverse eigenaren gehad.

Tijdens de archeologische opgraving zijn resten van bewoning gevonden die aan drie bewoningsfases kunnen worden toegeschreven. De oudste dateert uit de

slagpositie die de stad Dordrecht in deze periode al innam. Daarnaast zijn er ook veel alledaagse huishoudelijke voorwerpen gevonden, zoals steengoed drinkbekers.

Ook dierlijk bot (slachtafval en resten van de maaltijd), belanden vaak op de vloot of in de beerput. Zo ook de kop van een enorm (mannelijk) varken. Maar een paardenkaak met glijsporen aan de onderkant verraat een tweede leven als 'priksleutje'. Kinderen konden hier mee sleeën op het ijs.

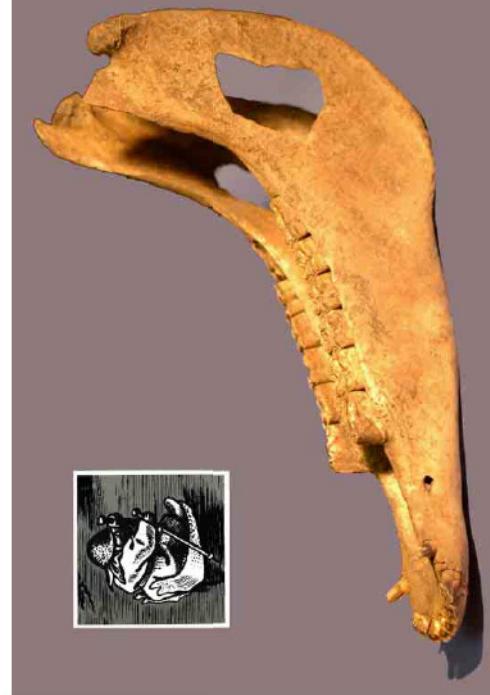

Vondsten van de 13de-eeuwse bewoningsfase.

13de eeuw: houten palen en een vlechtwerkwand. Op de achtererven (richting de Steenstraat) waren mest- en afvalkuilen aanwezig. Vondsten uit deze kuilen wijzen op diverse ambachtelijke activiteiten, zoals houtbewerking, visserij en handel. Zo werden een ijzeren bijblad en een gutsboor gevonden, maar ook een benen knoopnaald, voor het knopen en repareren van visnetten. De vele scherven van grote voorraadpoten van blauwgris aardewerk zijn mogelijk een aanwijzing voor de handels- en over-

slagpositie die de stad Dordrecht in deze periode al innam. Daarnaast zijn er ook veel alledaagse huishoudelijke voorwerpen gevonden, zoals steengoed drinkbekers.

Ook dierlijk bot (slachtafval en resten van de maaltijd), belanden vaak op de vloot of in de beerput. Zo ook de kop van een enorm (mannelijk) varken. Maar een paardenkaak met glijsporen aan de onderkant verraat een tweede leven als 'priksleutje'. Kinderen konden hier mee sleeën op het ijs.

Het opgegraven priksleutje.

Inzet: een priksleutje in gebruik.

De volgende bewoningsfase wordt gedateerd in de 14de-16de eeuw. In het begin van de 14de eeuw wordt op deze plek een groot bakstenen huis gebouwd, dat een lengte had van 23,5 m en bijna 8,5 m breed was. Dit is vermoedelijk het huis dat in gebruik is geweest als Mijns/herenherberg. De entree lag aan de kant van de Voorstraat, maar ook in de achtergevel

waren twee ingangen aanwezig. Het achtererf kon vanaf de Voorstraat tevens bereikt worden door een smalle steeg langs de westgevel van het pand. Het huis was door een brede tussenmuur onderverdeeld in een voor- en een achterhuis.

Het voorhuis van 'Mijnsherenherberg', gezien vanaf de Voorstraat. Te zien is de brede tussenmuur met de (later dichtgezette) ingang tussen het voorhuis en de kelder in het achterhuis.

Het voorhuis, met bakstenen vloer, had waarschijnlijk een open, zaalachtig karakter. In het achterhuis was een diepergelegen kelder met tongewelf aanwezig. In de tussenmuur zat een opening met een houten drempel. In deze doorgang bevond zich nog een ijzeren 'duim'. Dit scharnieronderdeel wijst op de aanwezigheid van een deur tussen beide vertrekken. Op het achtererf waren twee bakstenen tongewelven aanwezig. Dit waren de beerkelders van de secreten (toiletten) die op het achtererf lagen. De kleinste beerkelder (tweede helft 14de eeuw), raakte in onbruik toen

direct erachter een tweede, veel grotere beerkelder werd gebouwd. De grote beerkelder is gebruikt gedurende de 15de en 16de eeuw. Maar niet alleen menselijke uitwerpselen belandden in de beerkelder, ook klapotte huisraad en etensafval werden hierin weggegooid. De kleinste beerkelder bevatt vooral voorwerpen die te maken hebben met koken, eten en drinken: grappen (koopotten), deksels en bakpannen van roodbakend aardewerk, kannen en bekers van Rijnlands (Duits) steengoed, maar ook botten van runderen, varkens, schapen en/of geiten en grote zeevissen.

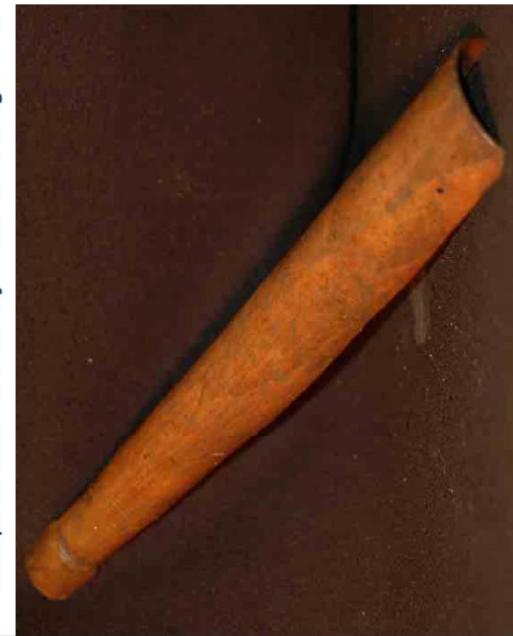
Het voorhuis van 'Mijnsherenherberg', gezien vanaf de Voorstraat. Te zien is de brede tussenmuur met de (later dichtgezette) ingang tussen het voorhuis en de kelder in het achterhuis.

Ook de vondsten uit de grotere beerkelder hebben hoofdzakelijk te maken met het bereiden en consumeren van eten en drinken. Het gaat ook hier om grappen, kommen en drinkbekers van roodbakend aardewerk en Duits steengoed, maar ook om glazenvlessen en een zogeheten 'koolstronk' noppenglas. Daarnaast zijn enkele andere huishoudelijke voorwerpen gevonden, zoals pispotten en een spaarpotje van aardewerk.

Een opmerkelijk object uit deze beerput is (waarschijnlijk) een deel van een muziekinstrument: een

Vondsten uit de 15de-16de-eeuwse beerkelder.

Vondsten uit de 15de-16de-eeuwse beerkelder.

Een vermoedelijke houten brompip van een doedelzak uit de 15de-16de-eeuwse beerkelder op het achtererf van Mijnsherenherberg.

Ets van Hans Sebald Beham (Duitsland) met voorbeeld van een 16de-eeuwse schalmei (links) en doedelzak (rechts). De twee pijpen rechtsboven zijn de zogenaamde brompijpen.

Het zou een onderdeel, de zogenaamde brompijp, van een doedelzak of een schalmei kunnen zijn.

De laatste bewoningsfase van de onderzoekslocatie is te dateren in de 17de-19de eeuw. In deze periode zijn de opgegraven huizen in particulier bezit van rijke Dordtse burgers. Daarmee treden ook enkele grote veranderingen op in de indeling van de panden. In het achterhuis van Mijnsherenherberg wordt bijvoorbeeld een nieuwe kelder aangelegd en de doorgang naar het voorhuis wordt dichtgemetseld. In het voorhuis wordt een luxe kamer gerealiseerd, een 17de-eeuwse stijlkamer, met een vloer van rode en zwarte tegels in dam bordpatroon en Delftsblauwe tegeltjes met een bloemenvaas op de muren. Het huis wordt ook groter, want in het begin van de 17de eeuw wordt een deel van een naastgelegen woning aan het pand toegevoegd. In deze periode zijn er ook inpandige beerputten (toiletten) en een bakstenen riool aanwezig, hoewel buiten, op één van de achtererven, ook nog een (18de-eeuwse) beerkelder werd gevonden.

De vondsten uit de 17de-eeuwse beerputten en het riool zijn zeer veelzijdig en weerspiegelen de boven-gemiddelde rijdom van de bewoners. Het gaat om keukengerei van aardewerk, zoals grappen, kommen,

borden, schalen en vergieten en om tinnen lepels, messen en een koperen pan, maar verder werden er ook luxe drinkglazen, flessen en zogeheten baard- man- en boerendanskruiken gevonden. Naast voorwerpen die met sanitair en persoonlijke verzorging te maken hebben, zoals pisotten en zalfpotjes, zijn er potten rechtsboven zijn de zogenaamde brompijpen.

Vondsten uit één van de inpandige beerkeldertjes in Mijnsherenherberg (eind 16de-begin 17de eeuw).

Luxe pispot van steengoed uit het eerste kwart van de 17de eeuw, gemaakt in het Duitse plaatsje Raeren. De versieringen op de buik van de pot zijn van de hand van Robert Thievin. Zijn naam staat in deze appliques vermeld, evenals zijn beroep: 'cartemakar', wat zoveel betekent als 'maker van cartouches', een soort stempels van klei.

ook vuurtestjes en smeltkroesjes. De leukste vondst is eigenlijk wel een deel van een (groen geglaazuurd) spaarvarken. De uitwerking van dit onderzoek is nog in volle gang. Hopelijk levert dit de komende tijd meer gedetailleerde informatie op, onder andere over de datering van de diverse bouwfases. Het Funderingshout van het Huis Mijnsherenherberg wordt nog onderzocht en onderzoek van de botanische resten en dierenbotten uit de verschillende beerkelders kan meer informatie opleveren over de leef- en eetgewoonten van de bewoners. Met behulp van historisch archiefonderzoek kan mogelijk een koppeling worden gemaakt tussen de

beerputten (en de daarin gevonden voorwerpen) met de verschillende bewoners van Mijnsheerenherberg.

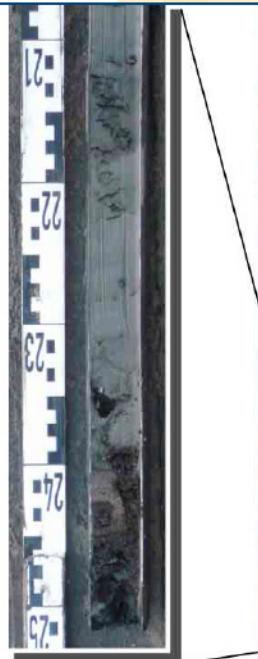
Gemeente Dordrecht, Bureau Monumentenzorg en Archeologie, Marc Dorst, Tom Hos & Deborah Paahman

Dordrecht | Wijnhaven

In het kader van de archeologische begeleiding ten behoeve van de vervanging van de kademuur aan de Botermarkt/Wijnhaven in de gemeente Dordrecht is een geologisch booronderzoek uitgevoerd. Aanleiding voor de boringen was de vraag of de oorsprong van de Wijnhaven volledig antropogeen is (een gegraven haven) of dat zij haar oorsprong heeft in een natuurlijke rivierloop (de Thure)? De loop van het riviertje de Thure vormt al ruim een eeuw stof voor discussie voor verschillende (historische) onderzoekers: waar precies liep de rivier en wat was de relatie met de historisch-topografische ontwikkeling van de stad Dordrecht, in het bijzonder de oorsprong van de Voorstraatshaven? Een discussie die bekend staat als het 'Dordtse probleem'. Het twistpunt betreft vooral het stroomopwaartse deel van de rivier; de meningen lijken overeen te komen over de veronderstelde loop ter hoogte van de onderzoekslocatie.

Tijdens het veldonderzoek zijn twee boringen gezet, beide in de voormalige haven. Boring 1 is dicht langs de laatmiddeleeuwse kade gezet en boring 2 circa 5 m meer naar het oosten (verder de haven in). In beide boringen bestond het bovenste deel van de bodem uit een sterk antropogeen beïnvloed, kleig pakket: de en 3,2 m onder N.A.P. (resp. boring 2) ging de havenvulling abrupt over in restgeulafzettingen. Op basis van de bekende historische gegevens is geconcludeerd dat het de restgeulafzettingen van de Thure be-

treft. De lithologische kenmerken van de aangetroffen restgeulvulling komen sterk overeen met die van de Dubbel. De basis van de restgeulafzettingen ligt erosief op een pakket bosveen. Deze overgang is aangetroffen op respectievelijk 4,0 (boring 1) en 3,7 m onder N.A.P. (boring 2). Ter vergelijking: bij onderzoek

De overgang van de basis van de havenvulling naar de restgeulafzettingen van de Thure, ingesneden in het veen (rechts); detail van de overgang (links).

ter hoogte van de Kademuur, maar ter hoogte van de Botermarkt was deze verouderd en verzakt. Tijd voor groot onderhoud dus en een archeologische begeleiding. Dit laatste werd tussen 18 februari en 5 maart 2008 uitgevoerd door Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht. De kademuur is over een lengte van circa 40,5 meter geheel vervangen.

De oudste historische bron waarin sprake is van Dordrecht dateert uit 1064. Gesproken wordt over 'Thuredith'. Daarmee wordt waarschijnlijk een nederzetting bedoeld die gelegen is aan een doorvaadbare plaats (veel plaatsnamen met een uitgang -voort, -voerde, -drecht, -trecht en -tricht zijn te herleiden tot een doorwaadbare plaats in een rivier). In dit geval zou dat de doorwaadbare

naam 'Thure' of 'Thuredith'. Dordrecht ontstond aan beide zijden van dat watertje. Hoewel het nooit archeologisch was aangetoond, wordt vermoed dat de huidige Wijnhaven, in eerste instantie 'Oude Haven' geheten, de gekanaliseerde Thure is.

De huidige Wijnhaven is voorzien van een stevige kademuur, maar ter hoogte van de Botermarkt was deze verouderd en verzakt. Tijd voor groot onderhoud dus en een archeologische begeleiding. Dit laatste werd tussen 18 februari en 5 maart 2008 uitgevoerd door Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht. De kademuur is over een lengte van circa 40,5 meter geheel vervangen.

De oudste historische bron waarin sprake is van Dordrecht dateert uit 1064. Gesproken wordt over 'Thuredith'. Daarmee wordt waarschijnlijk een nederzetting bedoeld die gelegen is aan een doorvaadbare plaats (veel plaatsnamen met een uitgang -voort, -voerde, -drecht, -trecht en -tricht zijn te herleiden tot een doorwaadbare plaats in een rivier). In dit geval zou dat de doorwaadbare

naam 'Thure' of 'Thuredith'. Dordrecht ontstond aan beide zijden van dat watertje. Hoewel het nooit archeologisch was aangetoond, wordt vermoed dat de huidige Wijnhaven, in eerste instantie 'Oude Haven' geheten, de gekanaliseerde Thure is.

De huidige Wijnhaven is voorzien van een stevige kademuur, maar ter hoogte van de Botermarkt was deze verouderd en verzakt. Tijd voor groot onderhoud dus en een archeologische begeleiding. Dit laatste werd tussen 18 februari en 5 maart 2008 uitgevoerd door Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht. De kademuur is over een lengte van circa 40,5 meter geheel vervangen.

De oudste historische bron waarin sprake is van Dordrecht dateert uit 1064. Gesproken wordt over 'Thuredith'. Daarmee wordt waarschijnlijk een nederzetting bedoeld die gelegen is aan een doorvaadbare plaats (veel plaatsnamen met een uitgang -voort, -voerde, -drecht, -trecht en -tricht zijn te herleiden tot een doorwaadbare plaats in een rivier). In dit geval zou dat de doorwaadbare

De drie kranen op een uit-sneide van de kaart van Van Deventer uit circa 1545. De drie kranen zijn omcirkeld. De middeste is de kraan "Wijngaert", en is waarschijnlijk gelegen op de locatie van het plangebied. Het pand ten zuiden van de kraan is de Wijnkoperkapel.

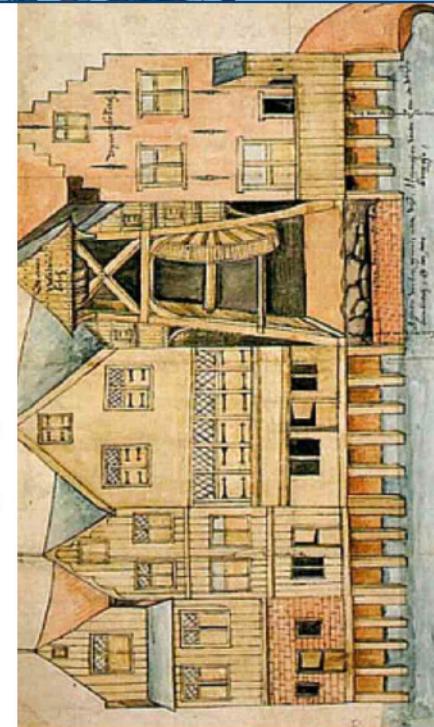
Dordrecht | Wijnhaven/Voorstraatshaven

De Wijnhaven/Voorstraatshaven in Dordrecht is één van de oudste structuren van de stad. Hier liep rond het jaar 1000 vermoedelijk een veenkreekje met de

plaats liggen in een riviertje dat 'Thure' zou kunnen heten. Het middeleeuwse riviertje de Thure was in de vroegste fase vermoedelijk een stuk breder dan nu het geval is. In ieder geval was dit water in de Late Middeleeuwen de spil van het handelsverkeer van Dordrecht. Vrachtschepen konden aan de vele steigers hun ladingen lossen. Zo ook aan de Botermarkt. Hier lag een steiger met een laad- en loskraan. De oudste vermelding van die steiger dateert uit 1429. Hierin wordt gesproken over "...de Steiger achter de Gravenstraat...". In de 16de en 17de eeuw werd het 'de kleine kraansteiger' of 'Wijngaardsteiger' genoemd. Beide namen verwijzen naar de loskraan 'Wijngaert' die vermoedelijk op de steiger heeft gestaan. Op de kaart van Van Deventer uit circa 1545 zien we dat er oorspronkelijk drie loskranen aan de Oude Haven stonden. Van noord naar zuid waren dit de Grote Kraan (ook wel Kraan Kostverloren genoemd), de Kleine Kraan (Wijngaert) en de kraan Schwartzenborg. Van de laatste kraan is een tekening overgeleverd uit circa 1550.

De Wijnstraat op een uitsnede van de kaart van Janssonius uit circa 1640–1647. Het plangebied is bij benadering in rood aangegeven. De kraan 'Wijngaert' is niet meer afgebeeld. Het grote pand met het blauwe dak is de Wijnkoperskapel.

De loskraan Schwartzenborg op een tekening uit circa 1550, gezien vanaf de Voorstraathaven.

Het was een zware kraan, vermoedelijk geïntegreerd in de achtergevels van de huizen. Net ten zuiden van het plangebied lag de Wijnkoperskapel. In het begin van de 17de eeuw werd een deel van de Wijnhaven, waarschijnlijk wegens ruimtegebrek, gedempt. Ook werd (in 1609) de iets noordelijker gelezen Wolwevershaven gegraven. De scheepvaart, endus het laden en lossen, verlegde zich hierdoor meer en meer naar deze nieuwe havens, waardoor de Oude Haven zijn handelsfunctie verloor. De nieuw verkregen ruimte langs de Oude Haven werd gebruikt om de laatmiddeleeuwse huizen aan de Wijnstraat naar achteren uit te bouwen. Op de kaart van Janssonius uit circa 1640-1647 staat dan ook geen kraan meer afgebeeld. Deze situatie wordt beschreven door een

rende de 17de eeuw dus sprake van een (onbebouwde) laad- en losplaats. De Botermarkt anno nu is een open (parkier)plek langs de Wijnhaven, maar deze situatie ontstond pas in 1841, toen enkele gebouwen werden afgebroken. Hierbij werd ook de (inmiddels verzakte) kademuur aangelegd. De Botermarkt is tot 1934 in gebruik geweest als markt. Naast de Botermarkt stond de Boterbeurs. Dit pand bestaat nog. Tot circa het eerste kwart van de 17de eeuw maakte vrijwel het gehele onderzoeksgebied deel uit van de Wijnhaven. Dit kon worden vastgesteld aan de hand van twee boringen. Daaruit bleek eveneens dat er voordien sprake was van een natuurlijke waterloop. Onder de middeleeuwse en postmiddeleeuwse hervulling van de Wijnhaven was namelijk een 'schoon', natuurlijk pakket zand met siltlagen aanwezig. Dit is geïnterpreteerd als een beddingafzetting. En omdat de onderkant van dit pakket twee meter lager gelegen is dan het omliggende laatmiddeleeuwse (kom)klei-op-veen landschap, is er waarschijnlijk sprake van een actieve waterloop gedurende (tenminste) de Late Middeleeuwen. In relatie tot de vroegste historische bronnen zou dit water mogelijk het riviertje de Thure kunnen zijn.

Van de middeleeuwse bebouwing - tot circa het eerste kwart van de 17de eeuw - zijn alleen de achtergevels in de put aangetroffen. Aan de havenzijde werd een houten constructie blootgelegd waarop, gezien de zware funderingsconstructie, gedurende de Late Middeleeuwen tot circa de 17de eeuw mogelijk de laad- en loskraan 'Wijngaert' heeft gestaan. Vergelijken met de 16de-eeuwse tekening van de kraan 'Schwartzenborg', zou de veel kleinere kraan 'Wijngaert' van een heel ander type zijn.

17de-eeuwse ooggetuige: "...de Kleyne Kraan, zijnde nu een Steyger". Op de locatie van de kraan is gedu-

Waarschijnlijk was het een lichte takelconstructie die op een houten steiger in de Wijnhaven gemonteerd was, om kleinere schepen te lossen. Van de kraan zelf zijn echter geen resten gevonden.

De locatie is vermoedelijk vanaf de eerste bewoning in de Late Middeleeuwen veelvuldig opgehoogd.

Aanvankelijk gebeurde dat met klei- en veenplaggen, maar later werd hier in toenemende mate stadsafval voor gebruikt.

Nadat de Wijnhaven in het eerste kwart van de 17de eeuw is versmald zijn de panden aan de Wijnstraat - zoals gezegd - uitgebreid, maar mogelijk is de nieuw gewonnen ruimte in eerste instantie gebruikt als (onbebauwd) achtererf. In het onderzoeksgebied werd dit op enkele individuele percelen zichtbaar in de vorm van een waterput (perceel 1) en een overtje (perceel 3). De waterput op perceel 1 was opgetrokken uit ijsselsteenjes en had een binnendiameter van circa 0,5 m. De put had een diepte van circa 2 m en kan gedateerd worden na het begin van de 17de eeuw.

De oven op perceel 3 was eveneens opgebouwd uit gele ijsselstenen en had een sleutelgatvormig grondplan. De vloer bestond uit rode en zwarte tegels waarop een dikke laag houtskool met botresten aanwezig was. De functie van de oven is onbekend. De ruim een meter dikke achtermuur van de bebouwing op ditzelfde perceel diende voor de aanleg van de Botermarkt

tevens als kademuur. Het middelste perceel (perceel 2), de vermoedelijke locatie van de kraan 'Wijngaert', is na de landaanwinning waarschijnlijk nog een tijd onbebouwd geweest. Gedurende deze periode fungeerde het perceel mogelijk nog steeds als laad- en lossteiger, gezien de naasturen trap naar het water die hier werd gevonden. Tijdens de postmiddeleeuwse periode wordt het perceel alsnog bebouwd en verliest het zijn functie als steiger. De muurresten van deze laatste fase behoorden tot een rechthoekige structuur waarvan de functie onbekend is. In de rechthoekige structuur waren drie fasen van bakstenen vloeren aanwezig en in het zuidelijk deel van het perceel werd een gewelfd bakstenen riool aangetroffen met een hoogte en breedte van 1,20 m. Het riool was haaks op de Wijnstraat georiënteerd. Mogelijk was het een afval- en waterafvoer vanaf de Wijnstraat op de Wijnhaven. Vondsten in de opvulling van het riool bestonden onder andere uit een bodem van een glazen beker die was versierd met braamnissen, een randfragment van een bakpan van roodbakend aardewerk, een bord van een grape (kookpot) van witbakend aardewerk en een fragment van een kan van geglaazuurd steengoed. Op basis van deze vondsten kan de laatste gebruiksfase van het riool gedateerd worden in de 17de eeuw.

Omdat de locatie van het onderzoeksgebied tot ongeveer het eerste kwart van de 17de eeuw nog deel uitmaakte van de Wijnhaven, kwam er tijdens de belangrijke ontwikkeling vooral bouwmateriaal, dierlijk bot en latmiddeleeuwse keramiek naar boven, waaronder Maaslands witbakend aardewerk, Dieburger aardewerk, grijsbakend aardewerk, proto-steengoed, bijna-steengoed en steengoed.

Het overtje op perceel 3.

De oven op perceel 3 was eveneens opgebouwd uit gele ijsselstenen en had een sleutelgatvormig grondplan. De vloer bestond uit rode en zwarte tegels waarop een dikke laag houtskool met botresten aanwezig was. De functie van de oven is onbekend. De ruim een meter dikke achtermuur van de bebouwing op ditzelfde perceel diende voor de aanleg van de Botermarkt

De baardmankruik uit de postmiddeleeuwse havenvulling van de Wijnhaven.

De oudste munt is een zilveren penning van Floris V. geslagen in Dordrecht tussen 1293 en 1296. De twee andere munten dateren uit de 17de eeuw: een koper-

uit de havenvulling uit de postmiddeleeuwse periode en de grond die is gebruikt om de haven deels te dempen, kwamen keramiek, metaal, glas, bouwmateriaal, dierlijk botmateriaal en pijpjes van pijnhaarde naar boven. De keramiek bestaat uit rood- en witbakend aardewerk, steengoed, faience en porselein. Als eigenzinnige afwijking tussen de vele scherven en fragmenten werd één complete steengoed kan gevonden. Het betreft een 'woeste baardman'. Deze wordt zo genoemd omdat de afbeelding zich kenmerkt door een openstaande mond met scherpe hoektanden en zware, wilde wenkbrauwen. De kruik wordt gedateerd in de 17de eeuw.

De metaalvonden zijn op drie munten na niet vermeldenswaardig; het gaat namelijk om een aantal sterk gecorrodeerde onduidelijke objecten en ijzeren spijkers.

ren duit uit Friesland (1626-1663) en een zilveren hezemstijver uit Overijssel (1665)

Het bouwmateriaal bestaat uit een aantal vloer- en wandtegels, bakpannen en een groen geglaazuurd kacheltegeltje met een (onleesbare) tekst.

De aangetroffen pijpenstelen en -koppen dateren alle uit de 18de en 19de eeuw.

Gemeente Dordrecht, Bureau Monumentenzorg en
Archeologie, Marc Dorst, Tom Hos & Deborah Paalman

Gorinchem | Arkelse Onderweg (Kon van de IJshaan)

Gorinchem | Arkelse Onderweg (op van de Januari) Van 21 tot 25 januari is door BAAC bv een onderzoek uitgevoerd op de locatie 'Kop van de IJsaan' aan de Arkelse Onderweg in Gorinchem. Het gaat om een terrein waar tot 1998 een boerderij heeft gestaan. De boerderij is waarschijnlijk in de late 19de eeuw ge-

boerderij is waarschijnlijk in de late 18de eeuw gebouwd en bestond uit een woongedeelte aan de zuidkant en een stalgedeelte aan de noordkant. De voordeur bevond zich in de oostmuur van het woongedeelte. Direct naast de westelijke muur, buiten de boerderij lagen een bakstenen waterput en een wc. De waterput is later hergebruikt als beerput. In een kelder in de boerderij was onder een tegel een houten tonnetje geplaatst, dat mogelijk als schroopvat heeft gedienst. In de ton is een tol gevonden.

De voornaamste onderzoeks vraag was of de boerderij voorgangers had, mogelijk teruggaand tot de ontginningsperiode. De locatie bevindt zich op een oeverwal die als ontginningsbasis van de ontginning 'Hoogland' heeft gedienst. Vooral na de bedijking van de Linge in de 13de eeuw zou het gebied geschikt zijn voor bewoning. Van voorgangers van de boerderij is echter niets gevonden. Het terrein bleek pas in de Nieuwe Tijd voor bewoning in gebruik te zijn genomen. Daarvoor zijn een Pakket laattmiddeleeuwse bak-

steen en twee ophogingslagen op de natuurlijke ondergrond opgebracht. De ophogingslagen dateren waarschijnlijk uit de 17de/18de eeuw. De meeste

vondsten zijn afkomstig uit de ophogingslagen. Hieronder waren een fragment van een zwaard van

In het oordel waren een fragment van een zwaard en voor het midden van de 17de eeuw, verschillende

munten en aardewerk, voornamelijk uit de periode 1600-1800 na Chr.

Gemeente Gorinchem, Eliza van Rooijen

Corinthen | Achter de Kerk

Groningen | Friesland | Drenthe | Overijssel

Van 19 tot 23 mei heeft Hollandia archeologen een archeologisch onderzoek uitgevoerd op een deel van het voormalige kerkhof van de Grote Kerk te Gorinchem. Aanleiding was de aanleg van een buslijn.

Impressie van de engraving.

**Foto genomen vanaf de toren
van de Grote Kerk.**

daaronderliggende grijze zandlaag, die vanaf circa 0,5 m boven N.A.P. zichtbaar was. Dit betreft mogelijk een ophogingslaag. Hieronder, vanaf circa 0,05 m boven N.A.P., is een zandige kleilaag aangetroffen met daarin stro,riet,hout en een enkel dierenbot. Hierin lagen ook een kloostermop en aardewerkfragmenten uit de 14de/15de eeuw. Deze laag maakt mogelijk deel uit van een mestkuil die zich buiten het kerkterrein bevond. Er werd waarschijnlijk albij de 13de-

rond 1830 hebben plaatsgevonden. De bij dit onderzoek gevonden begravingen lijken een looptijd te hebben van de Late Middeleeuwen (14de/15de) eeuw tot in de (Nieuwe Tijd) 18de eeuw.

Gouda | Bolwerk

In de periode maart-juni 2008 is op de locatie Bolwerk te Gouda een opgraving verricht door ADC Archeoprojecten. Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van Ontwikkelingsmaatschappij Bolwerk. Directievoering voor de archeologie berustte in handen van Monica Düttling en Esther Mietes van Hazenberg Archeologie. Op deze locatie aan de rand van de Goudse binnenstad, is de ontwikkeling van horeca, woningbouw en een ondergrondse parkeerkelder gepland. Voor de parkeerkelder zou een bouwkuip worden aangelegd met een omvang van circa 1 hectare en tot diepte van circa 4 m onder maaiveld. Uit bureauonderzoek was duidelijk dat de locatie een zeer hoge archeologische verwachting had. In de middelleeuwen, rond 1423, stond op de locatie het klooster Sinte Marie opte Gouwe. In dit klooster woonden nonnen van de Moderne Devotie, een kloosterorde die in de 14de eeuw ontstaan was uit onvrede